Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama
jáne quqyqtyq aqparat ınstıtýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtyq jýrnal №3 (70)-2022

Құрылтайшы және баспагер:
«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz
сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - *з.ғ.к , Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) – (төраға)*
Абайділдинов Е.М. *– з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Абызов Р.М. *– з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)*
Белых В.С. *– з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)*
Губин Е.П. *– з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Мельник Р.С. *– з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Моисеев А.А. *– з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Муромцев Г.И. *– з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Рахметов С.М. *– з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Малиновский В.А. *– з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Унзила Шапақ *– з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. *– з.ғ.к.*

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев *– PhD (Киль, Германия)*
Байниязова З.С. *– з.ғ.к. (Саратов, Ресей)*
Жанғарашев Р.М. *– LLM (Астана, Қазақстан)*
Исмағұлов Қ.Е. *– з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Ишеков К.А. - *з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)*
Қазбаева Ә.Ғ. *– з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Қайырбаева Л.К. *– PhD (Астана, Қазақстан)*
Киязова А.Ж. *– LLM (Астана, Қазақстан)*
Құлжабаева Ж.О. *– з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Нұрғазинов Б.Қ. *– з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Нұрмағамбетов Р.Ғ. *– PhD (Челябинск, Ресей)*
Примашев Н.М. *– з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Рахымбердин К.Х. *– з.ғ.д. (Өскемен, Қазақстан)*
Тегізбекова Ж.Ч. *– з.ғ.к. (Бішкек, Қырғызстан)*
Финк Д.А. *– з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Беттеуші – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі Ақпарат комитетінің БАҚ есепке қою туралы куәлігі № 17761-Ж 25.06.2019 ж. (Алғашқы есепке қою кезі №6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы, 010000, Астана қ., Қабанбай-батыр даңғ., 19, С-блогы, 306-каб.,тел.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы..7

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Ғылыми лингвистикалық сараптама жүргізу заң шығару процесінің маңызды кезеңі есебінде 13

Б.К. НУРГАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА Қазақстандық қоғамның құқықтық мәдениетін арттыру бойынша ұсыныстар 20

А.А. АМАНГЕЛДІ Қазақстан Республикасында Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекстің кейбір аспектілерін қолдануды құқықтық талдау 27

С.С. ҚАРЖАУБАЕВ Қазақстандағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институтын жетілдіру туралы 39

З.З. НҰРЫШ, Е.И. ИСИБАЕВА Құқық шығармашылық механизміндегі лоббизмнің саяси бағдары 47

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

А.Ж. КИЯЗОВА Қазақстан Республикасында өзін-өзі реттеу институтының жұмыс істеуін нормативтік қамтамасыз ету 58

Д.Б. РАЗИЕВА, Н.Е. ЕСЕНЖОЛОВ Еңбек құқығындағы тәртіптік жазаларды іске асыру тиімділігінің теориялық-құқықтық аспектілері 69

Ш.У. БУРАШОВ, И.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА, М.Т. БЕЙСЕНБАЕВА Жоғары кәсіптік білім беру саласындағы білімберу қызметтерін тұтынушылардың құқықтарына азаматтық-құқықтық реттеу 80

Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Д.Б. АЛШЫМБЕК Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген ерлі-зайыптылардың және бұрынғы ерлі-зайыптылардың мүліктік құқықтарын қамтамасыз етуге кепілдіктер жүйесіндегі алименттік міндеттемелердің мәні.....................................90

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

А.Н. АХПАНОВ, А.Л. ХАН Қылмыстық іс бойынша дәлелдемелердің қайнар көзі ретінде заңгердің ғылыми қорытындысының жіберілуі................101

Б.Ж. КЫЗДАРБЕКОВА, А.К. ОРАЗБЕКОВА Адам саудасына қарсы іс-қимылды қылмыстық-құқықтық қамтамасыз ету мәселесіне 110

Г.Ж. ОСМАНОВА, А.Р. БИЖАНОВА Бір қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделген жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау және оның ҚР ҚК-гі жазаны жеңілдету жүйесіндегі орны 119

А.С. АХМЕТОВ, В.Н. ЖАМУЛДИНОВ Құқықтық мәдениеттің мазмұнының қазіргі мәселелері 130

Д.Д. ЖАМПЕИСОВ, Д.Д. ЖАМПЕИСОВ Халықтың көші-қоны саласындағы құқық шығармашылық пен құқық қолдануды жетілдірудің өзекті мәселелері 138

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану

А.А. НУКУШЕВА, Б.Ж. АЙТИМОВ Қазақстандағы және шет елдердегі тұрмыстық қалдықтарды басқарудың құқықтық аспектілері: салыстырмалы-құқықтық талдау 148

С.Т. ТЛЕУБЕКОВ, С.Ж. АЙДАРБАЕВ, Г. ПАЛАО МОРЕНО (Валенсия, Испания) ДСҰ шеңберіндегі дауларында Қазақстанның үшінші тарап ретінде қатысуы 160

А.А. НУКУШЕВА Атом энергетикасы саласындағы реттеудің халықаралық-құқықтық аспектілері 171

Құқықтық мониторинг

А.Г. ҚАЗБАЕВА, К.Е. ИСМАҒҰЛОВ Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы заңнаманың тиімділігін талдау 181

О.Б. ФИЛИПЕЦ Тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларының құқықтық табиғаты туралы Қазақстан Республикасы заңнамасының мониторингі 189

М.И. ДЯЧУК Қазақстан Республикасындағы реттеуші құмсалғыш: оны жетілдіру жолдары 196

Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан

А.К. МАХАМБЕТОВА Терминологияны біріздендіру қағидатының рөлі 205

Жас ғалым мінбері

А.Е. АСАНОВ Қазақстан Республикасындағы жеке сот орындаушылар институтының тиімділігін қамтамасыз ету 214

К.Ю. ПРОСКУРИНА Ақша функцияларын орнатудың құқықтық нысандары: құн өлшемі, айналыс құралы, әлемдік ақшаның қызметі 225

М.К. ЖУРУНОВА ЕАЭО-дағы еңбек бостандығы қағидатын ұстанудың конституциялық кепілдігін құқыққолдану тәжірибесінде қолданудың кейбір мәселелері 235

ВАН ХЭЙОНГ Халықаралық қылмыстық соты әділетінен тыс: ACJ&HR құру жолы 245

В.Б. ТАПАКОВА Адам құқықтарының ғылыми тұжырымдасын қалыптастыру мәселелері: тарихи-құқықтық аспектілері 254

«Жаршының» архивтегі беттері

Құқық қорғау органдарының қызметі туралы заңнаманы жетілдіру жөніндегі заң жобалау жұмысын ғылыми қамтамасыз ету: Н.А. Сартаеваның ғылыми жарияланымдарына қайта оралғанда 263

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №3 (70)-2022

Колонка редакции 9

Конституционное и административное право

Р.К. САРПЕКОВ Проведение научной лингвистической экспертизы как важнейший этап нормотворческого процесса...13

Б.К. НУРГАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА Предложения по повышению правовой культуры казахстанского общества 20

А.А. АМАНГЕЛЬДЫ Правовой анализ применения некоторых аспектов Административного процедурно-процессуального кодекса в Республике Казахстан 27

С.С. КАРЖАУБАЕВ О совершенствовании института Уполномоченного по правам человека в Казахстане..39

З.З. НУРЫШ, Е.И. ИСИБАЕВА Политическая ориентация лоббизма в механизме правотворчества.........47

Гражданское и гражданско-процессуальное право

А.Ж. КИЯЗОВА Нормативное обеспечение функционирования института саморегулирования в Республике Казахстан...58

Д.Б. РАЗИЕВА, Н.Е. ЕСЕНЖОЛОВ Теоретико-правовые аспекты эффективности реализации дисциплинарных взысканий в трудовом праве..................69

Ш.У. БУРАШОВ, И.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА, М.Т. БЕЙСЕНБАЕВА Гражданско-правовое регулирование прав потребителей образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования 80

Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Д.Б. АЛШЫМБЕК Значение алиментных обязательств в системе гарантий обеспечения имущественных прав супругов и бывших супругов по законодательству Республики Казахстан 90

Уголовное право и уголовный процесс

А.Н. АХПАНОВ, А.Л. ХАН Допустимость научного заключения юриста как источника доказательств по уголовному делу.....................................101

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан»
Издается с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на сайте **www.zqai.kz**
Включен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38 от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета

Сарпеков Р.К. – *к.ю.н., Заслуженный деятель Казахстана (Астана, Казахстан) – (председатель)*
Абайдельдинов Е.М. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Абызов Р.М. – *д.ю.н. (Барнаул, Россия)*
Белых В.С. – *д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)*
Губин Е.П. – *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Мельник Р.С. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Моисеев А.А. – *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Муромцев Г.И. – *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Рахметов С.М. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Малиновский В.А. – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Унзила Шапак – *д.ю.н. (Астана, Казахстан)*

Главный редактор

Дюсенов Е.А. – *к.ю.н.*

Состав Редакционной коллегии

Азер Алиев – *PhD (Киль, Германия)*
Байниязова З.С. – *к.ю.н. (Саратов, Россия)*
Джангарашев Р.М. – *LLM (Астана, Казахстан)*
Исмагулов К.Е. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Ишеков К.А. - *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Казбаева А.Г. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Каирбаева Л.К. – *PhD (Астана, Казахстан)*
Киязова А.Ж. – *LLM (Астана, Қазақстан)*
Кулжабаева Ж.О. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Нургазинов Б.К. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Нурмагамбетов Р.Г. – *PhD (Челябинск, Россия)*
Примашев Н.М. – *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Рахимбердин К.Х. – *д.ю.н. (Усть-Каменогорск, Казахстан)*
Тегизбекова Ж.Ч. – *к.ю.н. (Бишкек, Кыргызстан)*
Финк Д.А. - *к.ю.н. (Астана, Казахстан)*

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке на учет СМИ № 17761-Ж от 25.06.2019 г. Комитета информации Министерства информации и коммуникаций Республики Казахстан (Первичная постановка на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан,010000,
г. Астана, пр. Кабанбай батыра, 19,
блок С, каб. 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Б.Ж. КЫЗДАРБЕКОВА, А.К. ОРАЗБЕКОВА К вопросу уголовно-правового обеспечения противодействия торговле людьми 110

Г.Ж. ОСМАНОВА, А.Р. БИЖАНОВА Назначение более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное уголовное правонарушение и его место в системе смягчения наказаний по УК РК........ 119

А.С. АХМЕТОВ, В.Н. ЖАМУЛДИНОВ Актуальные вопросы содержанияправовой культуры 130

Д.Д. ЖАМПЕИСОВ, Д.Д. ЖАМПЕИСОВ Актуальные вопросы совершенствования правотворчества и правоприменения в сфере миграции населения 138

Международное право и сравнительное правоведение

А.А. НУКУШЕВА, Б.Ж. АЙТИМОВ Правовые аспекты управления бытовыми отходами в Казахстане и зарубежных странах: сравнительно-правовой анализ 148

С.Т. ТЛЕУБЕКОВ, С.Ж. АЙДАРБАЕВ, Г. ПАЛАО МОРЕНО (Валенсия, Испания) Участие Казахстана в спорах в рамках ВТО в качестве третьей стороны 160

А.А. НУКУШЕВА Международно-правовые аспекты регулирования в области атомной энергетики 171

Правовой мониторинг

А.Г. КАЗБАЕВА, К.Е. ИСМАГУЛОВ Анализ законодательства о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма 181

О.Б. ФИЛИПЕЦ Мониторинг законодательства Республики Казахстан о правовой природе принудительных мер воспитательного воздействия........ 189

М.И. ДЯЧУК Регуляторная песочница в Республике Казахстан: пути совершенствования 196

Из практики законотворчества на государственном языке

А.К. МАХАМБЕТОВА Роль принципа унификации терминологии........ 205

Трибуна молодого ученого

А.Е. АСАНОВ Обеспечение эффективности института частных судебных исполнителей в Республике Казахстан 214

К.Ю. ПРОСКУРИНА Правовые формы установления денежных функций: мера стоимости, средство обращения, функция мировых денег........ 225

М.К. ЖУРУНОВА Некоторые вопросы применения в правоприменительной практике конституционной гарантии соблюдения принципа свободы труда в ЕАЭС........ 235

ВАН ХЭЙОНГ За пределами правосудия Международного уголовного суда: путь к созданию ACJ&HR........ 245

В.Б. ТАПАКОВА Проблемы формирования научной концепции прав человека: историко-правовые аспекты........ 254

Архивные страницы «Вестника»

Научное обеспечение законопроектной работы по совершенствованию законодательства о деятельности правоохранительных органов: возвращаясь к научным публикациям Сартаевой Н.А........ 263

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №3 (70)-2022

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – *c.j.s., Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)*
Abaydeldinov E.M. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Abyzov R.M. – *d.j.s. (Barnaul, Russian)*
Belih V.S. – *d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)*
Gubin E.P. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Melnik R.S. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Moiseev A.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Muromcev G.I. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Rahmetov S.M. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Malinovski V.A. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Unzila Shapak – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*

Chief Editor
Dyussenov Ye.A. – *c.j.s.*

Editorial Board members

Azer Aliyev – *PhD (Kiel, Germany)*
Bainiyazova Z.S. – *c.j.s. (Saratov, Russian)*
Dzhangarashev R.M. – *LLM (Astana, Kazakhstan)*
Ismagulov K.Y. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Ishekov K.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Kazbayeva A.G. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Kairbaeva L.K. – *PhD (Astana, Kazakhstan)*
Kiyazova A.Zh. – *LLM (Astana, Kazakhstan)*
Kulzhabayeva Zh.O. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Nurgazinov B. K. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Nurmagambetov R.G. – *PhD (Chelyabinsk, Russian)*
Primashev N.M. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Rakhimberdin K.H. – *d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)*
Tegizbekova Zh.Ch. – *c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)*
Fink D.A. - *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Tasirova A.S.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Astana, Kabanbay-batyr ave., 19, block C, office 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

R.K. SARPEKOV Conducting scientific linguistic expertise as the most important stage of the rule-making process 13

B.K. NURGAZINOV, A.N. OSPANOVA Proposals for improving the legal culture of kazakhstan society 20

A.A. AMANGELDY Legal analysis of the application of some aspects of the Administrative procedural code in the Republic of Kazakhstan 27

S.S. KARZHAUBAYEV On improving the institution of the Commissioner for human rights in Kazakhstan........ 39

Z.Z. NURYSH, E.I. ISIBAYEVA Political orientation of lobbying in the mechanism of law-making 47

Civil and Civil Procedure Law

A.ZH. KIYAZOVA Regulatory support of the functioning of the institute of self-regulation in the Republic of Kazakhstan 58

D.B. RAZIYEVA, N.Y. YESENZHOLOV Theoretical and legal aspects of the effectiveness of the implementation of disciplinary penalties in labor law 69

SH.U. BURASHOV, I.ZH. AZRETBERGENOVA, M.T. BEISENBAYEVA Civil law regulation of consumer rights educational services in the field of higher professional education 80

F.G. IBRAGIMOVA, D.B. ALSHYMBEK The importance of alimony obligations in the system of guarantees for the property rights of spouses and former spouses under the legislation of the Republic of Kazakhstan 90

Criminal law and Criminal procedure

A.N. AKHPANOV, A.L. KHAN Admissibility of a lawyer's scientific opinion as a source of evidence on criminal case 101

B.ZH. KYZDARBEKOVA, A.K. ORAZBEKOVA To the question of criminal legal support of counteraction to human traffickin........ 110

G.ZH. OSMANOVA, A.R. BIZHANOVA The imposition of a more lenient punishment than that provided for this criminal offense and its role in the leniency system under the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan..................... 119

A.S. AKHMETOV, V.N. ZHAMULDINOV Topical issues of the content of legal culture 130

D.A. ZHAMPEISOV, D.A. ZHAMPEISOV Current issues of improvement of legislation and law enforcement in the sphere of population migration.............................. 138

International law and Comparative law

A.A. NUKUSHEVA, B.Zh. AITIMOV Legal aspects of household waste management in Kazakhstan and foreign countries: comparative legal analysis....................... 148

S. TLEUBEKOV, S. AIDARBAYEV, G. PALAO MORENO (Valencia, Spain) Participation of Kazakhstan in disputes in the framework of WTO as a third party 160

A.A. NUKUSHEVA International legal aspects of regulation in the sphere of nuclear power industry 171

Legal monitoring

A.G. KAZBAYEVA, K.E. ISMAGULOV Analysis of the efficiency of legislation on countering the legalization (money-laundering) of proceeds from crime and the financing of terrorism 181

O.B. FILIPETS Monitoring of the legislation of the Republic of Kazakhstan on the legal nature of compulsory educational measures 189

M.I. DYACHUK Regulatory sandbox in the Republic of Kazakhstan: ways to improve it.. 196

From the lawmaking practice in the official language

A.K. MAKHAMBETOVA The role of the principle of terminology unification 205

Young researchers' tribune

A. ASSANOV Ensuring the efficiency of the institute of private bailiffs in the Republic of Kazakhstan 214

K.Y. PROSKURINA The legal forms of establishing monetary functions: measure of value, medium of circulation, function of world money.......................................225

M.K. ZHURUNOVA Some issues of application in law enforcement practice of the constitutional guarantee of compliance with the principle of freedom of labor in the EAEU...235

WANG HEYONG Beyond the ICC'S justice: the road to construction of ACJ&HR...245

V.B. TAPAKOVA Problems of formation of the scientific concept human rights: historical and legal aspects 254

The archive pages of the «Bulletin»

Scientific support of legislative work to improve legislation on the activities of law enforcement agencies: going back to the scientific publications of N.A. Sartayeva 263

ӘОЖ 342.734

ЕАЭО ЕҢБЕК БОСТАНДЫҒЫ ҚАҒИДАТЫН САҚТАУҒА КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КЕПІЛДІКТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мереке Қонысханқызы Жұрұнова
«М.С. Нарикбаев атындағы КАЗГЮУ Университеті»
АҚ Құқық жоғарғы мектебінің докторанты, Қазақстан
Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат
институтының конституциялық, әкімшілік заңнама және
мемлекеттік басқару бөлімінің ғылыми қызметкері, құқық магистрі;
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.; e-mail: zhurunova.m@zqai.kz

Аннотация. *Бұл ғылыми мақалада еңбек бостандығы қағидатын ЕАЭО еңбек күшінің еркін қозғалысына қатысты азаматтардың конституциялық кепілдігін құқық қолдану практикасында ұстанудың мүмкіндігі сипатталған. Автор осы қағиданы бұзу орын алатын жағдайларды сипаттай отырып, оның халықаралық құжаттармен және ұлттық заңнаманың деңгейінде реттелуін жетілдірудің жолдарын көрсетеді.*

Еңбек бостандығы қағидаты конституциялық және еңбек құқығының негізгі қағидаттарының бірі ретінде оның маңыздылығы талданды, ол адамның өзінің еңбек қызметін еркін басқаруға, кәсіп түрін, қызмет саласын таңдауға мүмкіндік беретіні атап өтілді. Сонымен бірге, құқық қолдану практикасын талдау көп жағдайларда жұмыс берушілердің еңбек бостандығын шектеу және еңбек заңнамасын бұзуымен байланысты-деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Ғылыми мақаланың мақсаты: ЕАЭО еңбек бостандығы қағидатын сақтауға конституциялық кепілдіктерінің құқық қолдану практикасының кейбір мәселелеріне салыстырмалы талдау жасау арқылы жалдамалы жұмыскерлердің құқықтарын қорғау бойынша тұжырымдамалар дайындау.

Еңбек бостандығы қағидатының халықаралық және ұлттық құқық тұрғысынан айтарлықтай ықпалы бар. Осы қағидатты зерделеу, құқық теориясы, азаматтық және еңбек заңнамасы тұрғысынан оның тиімділігінің сақталуын арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеу қазіргі заманғы заң ғылымы, соттардағы, оның ішінде ЕАЭО заң шығарушылар мен тәжірибемен айналысатын заңгерлер үшін маңыздылығын арттыратын ғылыми жаңылығы ретінде қарастырылады.

Еңбек бостандығы қағидаты қазіргі заманғы әлемдік деңгейде еңбек құқығының негізін қалаушы заңды қағидаттардың бірі болып табылады. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 23-бабының 1-тармағына сәйкес: «Әрбір адамның еңбек етуге, жұмысты еркін таңдауға, әділ және қолайлы еңбек жағдайларына және жұмыссыздықтан қорғалуға құқығы бар» делінген, дегенмен, бұл ереже тәжірибеде әрдайым сақталмайды, соның негізінде адамдардың мәжбүрлі еңбекке ұшырауының салдары туындайды. Сондықтан да бұл тақырыптың ғылыми жағынан өзектілігін арттырады.

Түйінді сөздер: *еңбек бостандығы қағидаты; конституциялық кепілдік; еңбек бостандығын шектеу; мәжбүрлі еңбекке тиым салу; ЕАЭО келісім-шарты.*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦИОННЫХ ГАРАНТИЙ СОБЛЮДЕНИЯ ПРИНЦИПА СВОБОДЫ ТРУДА В ЕАЭС

Журунова Мереке Конысхановна
*Докторант Высшей школы права АО «Университета КАЗГЮУ им. М.С. Нарикбаева, научный сотрудник отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, магистр права;
Республика Казахстан, г. Нур-Султан; e-mail: zhurunova.m@zqai.kz*

Аннотация. *В данной научной статье описана возможность применения принципа свободы труда в правоприменительной практике конституционных гарантий граждан относительно свободного движения трудовой силы ЕАЭС. Автор, описывая обстоятельства, при которых происходит нарушение данного принципа, указывает пути совершенствования его регулирования международными документами и на уровне национального законодательства.*

Анализировался принцип свободы труда как один из основных принципов конституционного и трудового права, подчеркивалось его значение, позволяющее человеку свободно распоряжаться своей трудоспособностью, выбирать вид профессии, сферу деятельности. Вместе с тем анализ правоприменительной практики позволяет сделать вывод о том, что в большинстве случаев ограничение свободы труда связано с нарушением работодателями трудового законодательства.

Цель научной статьи: разработка концептуальных выводов по защите прав наемных работников путем сравнительного анализа некоторых вопросов применения в практике правоприменения конституционных гарантий соблюдения принципа свободы труда в ЕАЭС.

Принцип свободы труда имеет значительное влияние с точки зрения международного и национального права. Изучение данного принципа, выработка предложений по повышению сохранности его эффективности с позиций теории права, гражданского и трудового законодательства рассматриваются как научная новизна, повышающая его значимость для современной юридической науки, законодателей и юристов, занимающихся практикой в гражданских и арбитражных судах, в том числе в ЕАЭС.

Принцип свободы труда является одним из основополагающих правовых принципов трудового права на современном мировом уровне. В соответствии с пунктом 1 статьи 23 Всеобщей декларации прав человека говорится: «каждый человек имеет право на труд, свободный выбор работы, справедливые и благоприятные условия труда и защиту от безработицы», однако данное положение не всегда соблюдается на практике, на основании чего возникают последствия принудительного труда людей. Поэтому это повышает актуальность темы с научной стороны.

Ключевые слова: *принцип свободы труда; конституционные гарантии; ограничение свободы труда; запрет принудительного труда; договор ЕАЭС.*

SOME ISSUES OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE OF CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF COMPLIANCE WITH THE PRINCIPLE OF FREEDOM OF LABOR IN THE EAEU

Zhurunova Mereke Konyshanovna
Doctoral student of the Higher School of Law of JSC «M.S. Narikbayev KAZGUU University, researcher of the Department of Constitutional, Administrative Legislation and Public Administration of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan, Master of Law; Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan; e-mail: zhurunova.m@zqai.kz

Abstract. *This scientific article describes the possibility of applying the principle of freedom of labor in the law enforcement practice of constitutional guarantees of citizens regarding the free movement of the labor force of the EAEU. The author, describing the circumstances under which this principle is violated, indicates ways to improve its regulation by international documents and at the level of national legislation.*

The principle of freedom of labor was analyzed as one of the basic principles of constitutional and labor law, its importance was emphasized, allowing a person to freely dispose of his ability to work, choose the type of profession, field of activity. At the same time, the analysis of law enforcement practice allows us to conclude that in most cases the restriction of labor freedom is associated with violations of labor laws by employers.

The purpose of the scientific article: the development of conceptual conclusions on the protection of the rights of employees through a comparative analysis of some issues of application in the practice of law enforcement of constitutional guarantees of compliance with the principle of freedom of labor in the EAEU.

The principle of freedom of labor has a significant impact in terms of international and national law. The study of this principle, the development of proposals to improve the safety of its effectiveness from the standpoint of the theory of law, civil and labor legislation are considered as a scientific novelty that increases its importance for modern legal science, legislators and lawyers practicing in civil and arbitration courts, including in the EAEU.

The principle of freedom of labor is one of the fundamental legal principles of labor law at the modern world level. According to article 23, paragraph 1, of the Universal Declaration of Human Rights, "everyone has the right to work, free choice of employment, just and favorable conditions of work and protection from unemployment", but this provision is not always observed in practice, on the basis of which there are consequences forced labor of people. Therefore, this increases the relevance of the topic from the scientific side.

Keywords: *principle of labor freedom; constitutional guarantees; restriction of freedom of labor; prohibition of forced labor, EAEU treaty.*

DOI: 10.52026/2788-5291_2022_70_3_235

Кіріспе

Еңбек бостандығы қағидаты конституциялық қағидат ретінде әлемдік деңгейде еңбек құқығының негізін қалаушылардың бірі болып қала береді. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының *(бұдан әрі – АҚЖД)* 23-бабының 2-тармағына сәйкес: «Әрбір адам қандай да бір кемсітусіз, тең еңбегі үшін бірдей ақы алуға құқылы». АҚЖД-ның 23-бабының 3-тармағына сәйкес: «Жұмыс істеп жүрген әрбір адам адамның өзінің және оның отбасының лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін және қажет болған кезде басқа да әлеуметтік қамсыздандыру құралдарымен толықтырылатын әділ және қанағаттанарлық сыйақы алуға құқылы». АҚЖД 23-бабының 4-тармағына сәйкес: «Әрбір адам өз мүдделерін қорғау үшін кәсіптік одақтар құруға және кәсіптік одақтарға кіруге құқылы»[1].

Еңбек бостандығына жұмыскерлердің негізгі әлеуметтік құқықтары туралы Еуро-

[1] *Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 A (III) қабылданған//URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001 (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

палық хартия сияқты маңызды халықаралық нормативтік-құқықтық акт кепілдік береді. Бұл құжаттың 4-бабына сәйкес: «Әр адам әр мамандықтағы еңбекті реттейтін ережелерге сәйкес өз мамандығы бойынша таңдауға және жұмыс істеуге еркін»[2].

Бұл ережелер Халықаралық еңбек ұйымының *(бұдан әрі - ХЕҰ)* «Еңбек саласындағы негізгі принциптер мен құқықтар туралы» декларациясында[3], сондай-ақ Еуразиялық экономикалық одақтың *(бұдан әрі – ЕАЭО)* мүше мемлекеттердің Конституциясында және еңбек кодексінде қарастырылады.

Жұмыс күшінің еркін қозғалысы тауарлар, қызметтер мен капиталдар сияқты Армения Республикасы, Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы мен Ресей Федерациясын біріктіретін ЕАЭО іргелі негіздерінің бірі болып табылады.

Еңбек бостандығы қағидаты-жұмыс күшінің еркін қозғалысы бұл мүше мемлекеттер арасында қалыптасқан шетелдік азаматтың немесе бір мүше мемлекеттің аумағында тұрақты тұратын шетелдік азаматтың не азаматтығы жоқ адамның мемлекеттік органдар тарапынан қандай да бір рұқсат алмай жұмысқа орналасу мақсатында кез-келген басқа мүше мемлекетке көшу мүмкіндігін білдіретін адамгершілік пен құқықтықтың басшылық идеясы, сондай-ақ басқа мүше мемлекеттен жалдаушылардың (жұмыс берушілердің) мемлекеттік органдар тарапынан қандай да бір лицензиялар немесе рұқсаттар алмай, осындай жеке тұлғаны еңбек немесе азаматтық-құқықтық шарт бойынша жұмысқа тарту мүмкіндігін қарастырады.

Бұл қағидат, жеке тұлғаның тұрақты тұратын еліне оралуы немесе еңбек қызметін жалғастыру үшін мүше мемлекетте еркін еңбек қызметін атқаруына қатысты заңды мүмкіндігін білдіреді.

Материалдар мен әдістер

ЕАЭО еңбек бостандығы қағидатын ұстанудың конституциялық кепілдігін құқық қолдану практикасында жүзеге асыруының кейбір мәселелерін қарастыру барысында ғылыми танымның келесі әдістерін: тарихи-құқықтық, формальды-құқықтық, талдау және синтез әдістерін қолдана отырып, кешенді зерттеу жүргізілді. Сонымен бірге, Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының адам құқықтарын қорғау саласы бойынша нормалары, ХЕҰ конвенциялары, халықаралық әдет-ғұрыптар, ЕАЭО органдарының актілері зерттелді.

Талқылау және оның нәтижелері

ЕАЭО мүше мемлекеттердің еңбек құқығының қағидаттары ұлттық құқықтық тәртіпте және ең алдымен, Конституция ережелері мен еңбек кодексінің нормаларында қалыптасады. Бұл принциптердің көпшілігі ЕАЭО мүше мемлекеттері бойынша сәйкес келгенімен, белгілі бір еңбек-құқықтық идеяларды тұжырымдау, мазмұны және шоғырландыру тәсілдері бойынша айырмашылықтар бар.

Салыстырылып отырған ЕАЭО мүше бес мемлекеттің қолданыстағы Конституциясына толығырақ тоқталып, оларда баянды етілген еңбек құқығының конституциялық кепілдіктер қарастыратын бастауларында қағидаттық айырмашылықтар неден көрініс табатынын анықтап, содан кейін олардың еңбек кодексінде қаншалықты толық тұжырымдалғанын бағалайтын боламыз.

Ресей Федерациясы Конституциясының 37-бабында: «Әркімнің еңбек ету қабілетін еркін басқаруға, қызмет түрі мен мамандығын таңдауға құқығы бар»-делінген. Осы баптың 2-бөлігінде қауіпсіздік пен гигиена талаптарының сақталуы талап етіледі[4].

Армения Республикасы Конституциясының 57-бабының 1-бөлігінде: «Әркімнің еркін еңбекті таңдау құқығы туралы» атылады[5].

Аталған нормаға ұқсас норма Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабының 1-бөлігінде қарастырылып өткен, нақтырақ тоқталатын болсақ, бұл бапта: «Әркімнің еңбек ету бостандығы мен қызметін, кәсібін еркін таңдау құқығы бар»-делінген[6].

---

[2] *Европейская Социальная Хартия (пересмотренная) Страсбург, 3 мая 1996 года//URL: https://www.coe.int/ru/web/moscow/evropejskaa-social-naa-hartia (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

[3] *Декларация МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда и механизм ее реализации. Принята Генеральной конференцией Международной организации труда на ее 86-й сессии, Женева, 18 июня 1998 года// URL:https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ilo_principles.shtml (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

[4] *Конституция Российской Федерации//URL: http://www.constitution.ru/index.htm (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

[5] *Конституция Республики Армения. Принята 06.12.2015//URL: https://www.president.am/ru/constitution-2015/ (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

[6] *Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қа-*

Қырғызстан Республикасы Конституциясының 42 бабының 1-бөлігінде бұл құқықтық кепілдіктерді қарастыру үш нормамен біріктіріліп жазылған: біріншіден, «Әркімнің еңбек бостандығына және еңбекке қабілеттілігіне толықтай билік ете алады, мамандығы мен кәсібін еркін таңдау мүмкіндігі қарастырылады», екіншіден, «Қауіпсіздік пен гигиена талаптары сақталған жұмыс орнында еңбек ету құқығы» құқығы, үшіншіден, «Заңда белгіленген ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен емес еңбекақы алуға құқығы бар»[7].

Жоғарыда аталған төрт Конституциядан Беларусь Республикасының Конституциясы біршама ерекшеленеді. Атап өтетін болсақ, Беларусь Республикасының Конституциясының 41 бабының нормасына сәйкес: «Беларусь Республикасының азаматтарына еңбек ету құқығы, яғни өзге ЕАЭО мүше мемлекеттеріндегі сияқты, бірақ кәсіби біліктілігі, қабілеттері, білімі, кәсіби дайындығы және қоғамдық қажеттіліктері ескеріле отырып, мамандығын, кәсібі мен жұмыс түрін таңдау еркіндігі, сондай-ақ қауіпсіз еңбек жағдайларында еңбек етуіне кепілдіктері» қарастырылған.

Сонымен бірге, мемлекет халықты толық жұмыспен қамту үшін жағдай жасайды. Адам өзіне байланысты емес себептер бойынша жұмыспен қамтылмаған жағдайда оған жаңа мамандықтарды оқытуға және қоғамдық қажеттіліктерді ескере отырып, біліктілігін арттыруға, сондай-ақ заңға сәйкес жұмыссыздық бойынша жәрдемақыға кепілдік беріледі-делінген[8].

С.В. Мазуренконың зерттеуінде еңбек бостандығы, жалпы алғанда, халықаралық актілерде, сондай-ақ Ресей Федерациясының Конституциясынан орын алғанымен, заңды ұғым емес-деп нақты айтылған [1, 65 б.].

Бұл тұжырымдамамен келісу керек, өйткені бұл принцип, ең алдымен, декларативті болып табылады, дегенмен декларативтілік бүкіл халықаралық заңдарға тән. Жалпы еңбек құқығы мен еңбек бостандығына құқық бірдей болмаса да, жақын ұғымдар саналады. Керісінше, екіншісі біріншісіне қосылады. Бұл тұрғыда осы принципті қолдану мүмкіндігі оның белгілі бір құқықтық категорияға теориялық тұрғыдан қарағанда әрдайым сақталмайтын бірақ, әлдеқайда маңызды екенін атап өткен жөн.

М.Х. Хасенов атап өткендей, еңбек бостандығына құқық адамның және азаматтың өмір сүру құқығын білдіреді. Әркімнің еңбек қызметін заңмен тыйым салынбаған кез келген нысанда жүзеге асыруға құқығы бар, демек, еңбек құқығы. Бұл ретте мемлекет еңбек саласындағы әлеуметтік функцияны орындаудан шеттетілмейді, оған еңбек бостандығы туралы конституциялық норманы іске асыру үшін жан-жақты жағдайлар жасау міндеті жүктеледі [2, 143 б.].

Бостандық сөзі тура анықтамасында келесі мағыналарды білдіреді: «1. философияда: табиғат пен қоғамның даму заңдылықтарын түсіну негізінде әркімнің өз еркінің субъектісі ретінде көріну мүмкіндігі. 2. Қандай да бір таптың, бүкіл қоғамның немесе оның мүшелерінің қоғамдық-саяси өмірі мен қызметін байланыстыратын шектеулер мен шектеулердің болмауы. 3. Жалпы, қандай да бір шектеулердің, бір нәрседе шектеулердің болмауы. 4. тұтқындалмаған адамның жағдайы» [3, 728 б.].

Жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып, еңбек бостандығына – бұл жұмысты адамның еркіне ешқандай шектеусіз орындауы немесе жұмысты мүлдем орындамауы жатады-деп пайымдаймыз.

Сонымен, еңбек бостандығы – бұл еңбек құқығының негізгі принциптерінің бірі, ол адамның өзінің еңбек қабілетін еркін басқаруға, кәсіп түрін, қызмет саласын таңдауға мүмкіндік береді.

ЕАЭО келісім шартының 97 бабына сәйкес, мүше мемлекеттердің азаматарына бұл қағидат бойынша, бес мемлекеттің азаматтарына еңбек және азаматтық-құқықтық шарт бойынша жұмыс істеуге жол беріледі. Сонымен бірге, ЕАЭО азаматтары өздері қалаған шығармашылық бағытта, ғылым, өнер, әдеби, қоғамдық, кәсіпкерлік қызметтермен де айналысуына мүмкіндік беріледі[9].

Жалдамалы еңбектің талаптарына сәйкес, жұмыскер еңбек шартының мазмұнында көрсетілген талаптарға сәйкес, өзіне тиесілі

былданды. //URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_(жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).

[7] *Конституция Кыргызской Республики. Принята Принята референдумом (всенародным голосованием) 11 апреля 2021 года. (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года). //URL: http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

[8] *Конституция Республики Беларусь от 15 марта 1994 года № 2875-XII (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.03.2022 г.)// URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30404260&doc_id2=30404260#activate_doc=2&pos=2_5;-103.04545593261719&pos2=0;0 (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

[9] *Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 14 қазандағы № 240-V ҚРЗ.// URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000240 (жүгінген күн: 26.07.2022 ж.).*

жұмысты ғана жүзеге асырады, ал жұмыс берушінің өз тарапынан қосымша ақы төлемей, өзара келісім немесе заңнамада көзделген талаптардан басқа жағдайларда, қосымша жұмыстарды орындауын талап етуге құқығы жоқ, себебі ол еңбек бостандығы қағидасының бұзылуына әкеледі. Жұмыскер ішкі еңбек тәртібі ережелеріне және жұмыс берушінің өкімдеріне бағынып, белгілі бір еңбек функциясын орындауға міндеттенеді, ал жұмыс беруші қажетті еңбек жағдайларын қамтамасыз ете отырып, жалақыны уақтылы және толық мөлшерде төлеуге міндетті [4, 79 б.].

Жұмыс беруші еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау талаптары сақталған жұмыс орнын қамтамасыз ете отырып, жұмысқа қажетті шикізат өнімдері мен өзге де материалдарды қамтамасыз ету, басқа да еңбек шарты, ұжымдық шарттарда көрсетілген тиісті еңбек жағдайларын жасауға міндетті. Жұмыскерлерге еңбек функциясын тиімді орындауларына мүмкіндік беруі тиіс.

Жалпы еңбек бостандығы, ретінде жұмыскерлерге мынадай мүмкіндіктер қарастырылады:

- жұмыс орнындағы кәсіби біліктіліктерін арттыру мен оны жүзеге асыру;
- жұмыс уақыты мен орындалатын жұмысының нормасына сәйкес, оны тиімді пайдалану, жұмыстың өнімділігін арттыратын және қажетті қауіпсіз өндіріс құралдарымен жабдықталған жұмыс орнымен қамтамасыз етілуі;
- тынығу уақыттарын пайдалану, ынталандыру мен өтемақы төлемдері қамтылған жалақысының болуы;
- еңбек ұжымның құқықтары бірдей қамтылған мүшесі, ұжымдық келіссөздер жүргізу мен ұжымдық шарттар жасау, мүмкіндіктері бар және т. б. Яғни қызмет ету саласындағы мүмкіндіктерді іске асыру – бұл еңбек бостандығы. Осылайша, еңбек бостандығы жұмыскерлерге еңбек шарты бойынша және заңға сәйкес еңбек қызметін еркін жүзеге асыру үшін берілген мүмкіндіктердің жиынтығы ретінде қарастырылады.

Сот тәжірибесіне тоқталатын болсақ, ЕАЭС сотында қаралған еңбек қатынастары туралы істер өте аз. ЕАЭО Сотының ресми сайтында қарастырылған және өндірістегі сот істері – 5 сот істерінен ғана тұрады[10].

Соның ішінде еңбек бостандығы қағидатын ұстану бойынша, Еуразиялық экономикалық комиссия *(бұдан әрі – ЕЭК)* Еуразиялық экономикалық одақ сотына *(бұдан әрі – Сот)* 2014 жылғы 29 мамырдағы Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарттың *(бұдан әрі – Шарт)* ережелерін түсіндіру туралы өтінішпен жүгінді. ЕЭК Шарттың 1 – бабында ЕАЭО шеңберінде жұмыс күшінің еркін қозғалысы қағидаты бекітілгенін көрсетеді.

Сонымен бірге, Шарттың 97-бабының 2-тармағына сәйкес, мүше мемлекеттер ұлттық қауіпсіздікті (оның ішінде экономиканың стратегиялық маңызы бар салаларында) және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында және мүше мемлекеттердің заңнамасында белгіленген шектеулерді қоспағанда, ұлттық еңбек нарығын қорғау мақсатында өздерінің заңнамасында белгіленген шектеулерді белгілемейді және қолданбайтына туралы айтылған. Сонымен, Ресей Федерациясының кәсіптік спорт клубтарында еңбек қызметін жүзеге асыру кезінде Армения Республикасының кәсіпқой спортшылары – азаматтары құқықтарының бұзылуы туралы өтінішті қарап консультациялық қорытынды беру туралы өтініш түскен[11].

Сонымен бірге, Ресей Федерациясында заңнамада, сондай-ақ Спорт министрлігінің заң актілерінде көзделген қосымша талаптар Шарттың 2-бабының 97-тармағына сәйкес, ұлттық еңбек нарығын қорғау мақсатында белгіленетін және қолданылатын шектеулер болып табылмайды және кәсіби спортшыларды дайындау үшін қойылатын талаптар ретінде қарастырылады.

Шарттың 2 – бабына сәйкес, «Ортақ (бірыңғай) нарық» - Одақ шеңберінде тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің қозғалыс еркіндігі қамтамасыз етілетін экономикалық қатынастар жиынтығы.

[10] *Суд ЕАЭС – Судебные дела// URL: https://courteurasian.org/court_cases/eaeu/?arrFilter_ff%5BNAME%5D=%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4&arrFilter_pf%5BAPPLICANT_DEFENDANT_SEARCH%5D=&arrFilter_pf%5BCASE_NUMBER%5D=&arrFilter_pf%5BDATE_LAST_UPDATE%5D%5BLEFT%5D=&arrFilter_pf%5BDATE_LAST_UPDATE%5D%5BRIGHT%5D=&arrFilter_pf%5BKEYWORDS%5D=&arrFilter_pf%5BSPHERE%5D=&arrFilter_pf%5BCASE_CATEGORY%5D=&arrFilter_pf%5BCASE_STATUS%5D=&set_filter=&set_filter=Y (жүгінген күн: 03.08.2022 ж.).*

[11] *Консультативное заключение Суда Евразийского экономического суда от 7 декабря 2018 г.// URL: file:///C:/Users/konst202/Downloads/2.%20%D0%95%D0%AD%D0%9A%20(%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8B)%20-%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B5%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%2007.12.18.pdf (жүгінген күн: 03.08.2022 ж.).*

Шарттың 4-бабында Одақтың негізгі мақсаттарының бірі ретінде Одақ шеңберінде тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің, капиталдың және еңбек ресурстарының бірыңғай нарығын қалыптастыруға ұмтылуға бекітілген. Шарттың 28-бабының 1 және 2-тармақтарында Одақ Шарттың ережелеріне сәйкес ішкі нарықтың жұмыс істеуін қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдайды деп айқындалған.

Нәтижесінде, Соттың Үлкен алқасы Одақ құқығында көрсетілген шарттар сақталған кезде кәсіби спортшылар мүше мемлекеттердің еңбекшілері мәртебесіне ие болады, ал олардың қызметі еңбек болып табылады деген қорытындыға келеді.

Басқа еңбек бостандығы және еңбек құқықтарына қатысты даулар бойынша сот істері зейнетақымен қамсыздандыру мәселесіне сәйкес, Қырғызстан Республикасының Әділет Министрлігі жанындағы Сот өкілдігі орталығы 2019 жылғы 20 желтоқсандағы ЕАЭО мүше мемлекеттердің еңбекшілерін зейнетақымен қамсыздандыру туралы Келісімнің 3-бабының 4 ережелерін түсіндіру туралы сұраған. Осы істі қарау жөніндегі сот отырысы Сотпен 2022 жылғы 14 қыркүйекке тағайындалған[12].

Тағы бір сот ісін қарастыратын болсақ, ЕАЭО сотына ЕЭК Одақтағы әлеуметтік кепілдіктер, артықшылықтар мен иммунитеттер туралы ереженің Шартқа №32 қосымшасы мен 53 және 54- тармақтарының ережелеріне түсініктеме беру туралы өтінішпен жүгінген[13].

Шартқа № 32 қосымшаның 53-тармағына сәйкес Ресей Федерациясының азаматтары болып табылатын, Комиссияда және Одақ Сотында жұмыс істегенге дейін федералдық мемлекеттік (мемлекеттік азаматтық) қызмет лауазымын атқарған, Комиссияда және Одақ Сотында атқаратын лауазымынан босатылған (кінәлі әрекеттеріне байланысты босатылған жағдайларды қоспағанда) және 15 жылдан кем емес мемлекеттік азаматтық қызмет өтілі бар Комиссияның және Одақ Сотының лауазымды адамдары мен қызметкерлерінің, егер олар Комиссиядан және Одақ Сотынан босатылудың алдында кемінде 12 ай сол лауазымды атқарса, Ресей Федерациясының заңнамасында көзделген тәртіппен федералдық мемлекеттік азаматтық қызметшілер үшін тағайындалатын еңбек сіңірген жылдары үшін зейнетақы алуға құқығы бар екендігін көрсетеді.

Сонымен аталған іс бойынша, еңбек бостандығы қағидатын жүзеге асыру арқылы онымен байланысты Одақтағы әлеуметтік кепілдіктер, артықшылықтар мен иммунитеттер туралы ереженің сақталуы тиіс деген қорытынды жасалған.

Бұл істер ЕЭАО аумағында заңды түрде тіркеліп, өз құқықтарын заңды негізде жүзеге асырып отырған азаматтардың еңбек бостандығы қағидатының сақталуына конституциялық кепілдіктер берумен байланысты.

Бірақ еңбек бостандығы деген анықтама барлық уақытта бірқалыпты жағдайды білдірмейді. Жалдамалы еңбекті қолдану саласында оны шектеу заңда белгіленген жағдайларда ғана мүмкін болады. Аталған жағдайда жұмыскерлерге заңмен бекітілетін кепілдіктер деңгейін төмендету, олардың құқықтары мен бостандықтарын қандай да бір шектеуге, оларды жауапкершілікке тарту сұрақтары заңмен белгіленуі мүмкін.

ЕАЭО мүше мемлекеттердің қолданыстағы Конституцияның нормаларында еңбек саласындағы халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттарының бірін жүзеге асыра отырып, мәжбүрлі еңбекке қандай да бір тұжырымдамада тыйым салады. Егер Армения Республикасы мен Ресей Федерациясының Конституциясында мәжбүрлі еңбекке тыйым салынады деп айтылады, ал Қазақстан Республикасының Конституциясының 24-бабының 1-тармағында мәжбүрлі еңбекке жол берілетін жағдайлар қарастырылған, ол сот актісінің негізінде не төтенше немесе соғыс жағдайында ғана орын алады. Өз кезегінде Беларусь Республикасының Конституциясының 41 бабында мәжбүрлі еңбекке тыйым салып, осы нормада Қазақстанның негізгі

[12] Постановление Суда Евразийского экономического суда от 20 июня 2022 г.// URL: file:///C:/Users/konst202/Downloads/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B8%20%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83-20.06.22%20(2).pdf (жүгінген күн: 03.08.2022 ж.).

[13] Постановление Суда Евразийского экономического суда от 20 июня 2022 г.// URL: file:///C:/Users/konst202/Downloads/1.%20%D0%95%D0%AD%D0%9A%20(%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B8%D0%B8)%20-%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B8%20%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83%2024.09.18%20(2).pdf (жүгінген күн: 03.08.2022 ж.).

Заңындағы жағдайға ұқсас екі жағдайда жол беріледі. Қырғызстан Республикасының Конституциясының 28 бабының 3 тармағында соғыс жағдайларынан, дүлей зілзалалардың зардаптарын жоюдан және басқа да төтенше жағдайлардан, сондай-ақ сот шешімін орындаумен байланысты болатын кездерден басқа, мәжбүрлі еңбекке тыйым салынады. Әскери қызметке тарту мәжбүрлі еңбек қатарына жатпайды.

Еңбек бостандығын шектеу мен жұмыскерлерді мәжбүрлі еңбекке тарту, жұмыста заңсыз ауыстыру жағдайлары, еңбек шартында көрсетілмеген және жұмыскерлердің функционалдық міндеттерін орындаумен байланысты жұмыстарды орындауға сәйкес келмейтін жұмыстарды орындауларын тапсыру, жұмыскерді неізсіз жұмыстан шығару мен жұмысқа қабылдамау, жалақысын уақытылы немесе мүлдем төлемейтін жағдайлардың барлығынан көрініс табуы мүмкін. Осындай сипаттағы заңның талаптарын бұзатын осындай жағдайлар оқшауланған сипатта болуы мүмкін.

Е.В. Красноярованың пікірінше, көп жағдайда жұмыс беруші еңбек бостандығын шектеуді еңбек құқығының негіздерін білмеу, құқықтық мәдениеттің төмендігі және заңды теріс пайдалану салдарынан жүзеге асырады [5, 24 б.].

ЕАЭО аумағында мүше мемлекеттің азаматтары өздерін қорғайтын еңбек бостандықтарына конституциялық кепілдіктер беретін нормалардың бар екенін білмей көлеңкелі жұмыспен, жеңіл табыс табу көзімен айналысып жүрген ЕАЭО мүше елдердің азаматтары қаншама. Статистикалық деректерге сүйенетін болсақ, ЕАЭО аумағында 2021 жылдың 1 жартысында еңбек қызметін жүзеге асыру үшін Армения Республикасына – 3 488; Беларусь Республикасына-2 426; Қазақстан Республикасына – 32 684; Қырғыстан Республикасына – 0; Ресей Федерациясына – 738 389 азамат келген. Бұл заңды түрде келген азаматтар, ал көлеңкелі жолмен келіп жатқан ЕАЭО азаматтарының санын қалай анықтауға болады, олардың еңбек бостандығына конституциялық кепілдіктерін қалай жүзеге асыруға болады. Әрине бұл мәселенің барлығы көлеңкелі жұмыс арқылы жеңіл табыс табу мен жақсы өмір сүруді армандап келген азаматтардың өз жауапкершілігінде екенін біле тұра, құқық қолдану практикасында қаншама азаматтардың еңбек ақысын уақытылы ала алмауы, мәжбүрлі еңбекке салынуы сияқты мәселелері жиі кездесіп жатады.

Мысалы, Қазақстан Республикасынан 11 адам жұмыс іздеп Ресей Федерациясына барып, 2006-2015 жылдар аралығында жалақы алмай, мәжбүрлі еңбекті орындаған[14].

Ондай жағдайлар Қазақстан Республикасында ғана емес, басқа елдерде де кездесіп жатады. Адамдар жақсы өмір сүру үшін жұмыс іздеп келіп, артынан мәжбүрлі еңбек етуге түсетін елдердің географиясы өте кең. Осындай қиын жағдайға тап болатын азаматтарға қамқорлық көмегін көрсететін «Сана сезім» қоғамшылдары арқылы біраз мемлекеттердің азаматтары көмек алу жолдарынан өткен. Көбінесе ол құрбандар жақындарының қорғауы мен көмегіне сену қиындығы туындаған өзге елден келушілер болып табылады. «Мұндай адамдардың осал жағдайын пайдаланатын жосықсыз жұмыс берушілер бар», — дейді «Сана сезім» адам саудасы құрбандарына арналған баспана басшысы Р. Худайшукурова[15].

Бұл жағдайда азаматтардың еңбек бостандығы қағидатының құқық қолдану практикасында сақталмауы, конституциялық кепілдіктердің басшылыққа алынбауы мен мәжбүрлі еңбекке салу орын алады.

ХЕҰ-ның 1930 жылы қабылданған №29 «Мәжбүрлі немесе міндетті еңбекке қатысты» Конвенциясы[16] және 1957 жылы қабылданған №105 «Мәжбүрлі еңбекті жою туралы» Конвенциясы[17] мәжбүрлі және міндетті еңбектерге тиым салу негіздерін қамтитын нормалардан тұрады. Аталған конвенциялар ЕАЭО мүше мемлекеттерде ратификацияланған.

ХЕҰ №29 «Мәжбүрлі немесе міндетті еңбекке қатысты» Конвенциясының 2 бабының 1 тармағына сәйкес: «мәжбүрлі немесе міндетті еңбек ретінде, кез келген жазалау

[14] Одиннадцать шымкентцев находились в рабстве в Москве// URL:https://otyrar.kz/2017/08/odinnadcat-shymkentskix-zhitelej-naxodilis-v-rabstve-v-moskve (жүгінген күн: 03.08.2022 ж.).

[15] Гражданина России, который пробыл в рабстве 25 лет. //URL: https://ru.sputnik.kz/20180726/yug-rabstvo-devushka-osvobozhdenie-6602590.html (жүгінген күн: 04.08.2022 ж.).

[16] Конвенция №29 Международной организации труда (с изм. от 11.06.2014) «Относительно принудительного или обязательного труда» (принята в г. Женеве 28.06.1930 на 14-ой сессии Генеральной конференции МОТ)// URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120759/ (жүгінген күн: 04.08.2022 ж.).

[17] Конвенция №105 Международной организации труда об упразднении принудительного труда // URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c105_ru.htm (жүгінген күн: 04.08.2022 ж.).

қаупімен кез келген адамнан өндіріп алынатын және бұл адам өзін ерікті түрде ұсынбаған кез-келген жұмыс немесе қызмет» қарастырылады.

Бұл жағдай туралы Н.В. Глухова, еңбек кодексінде мәжбүрлі еңбек тек келесі белгі арқылы анықталады, жұмыс қандай-да бір жазаға қауіп төндіреді, екіншіден, ол үшін адам өз қызметтерін ерікті түрде ұсынбаған және ол қорғаныс құралдарымен қамтамасыз етілмеген жағдайда жұмыс істейді [6, 58 б.].

Н.А. Бриллиантова мен В.В. Архипов «мәжбүрлі» және «міндетті еңбек» арасындағы айырмашылықты ұсынады. «Міндетті еңбек – екі тараптың арасында өзара келісуге мүмкіндік бермейтін жағдайларда кез келген жұмысты орындау, бұл жұмыстар міндетті тұлға үшін біржақты тәртіппен айқындалады». «Мәжбүрлі еңбек – бұл адамның кез-келген міндетіне жатпайтын жұмысты орындаудан бас тарту кезінде қысымдар көрсету арқылы оның жеке басына қатысты зорлық-зомбылық әрекеттерін жасаумен ұштасатын психикасына әсер ету шараларына әкелетін жағдайлармен байланысты жұмыстарды орындау»[18].

Келтірілген саралау мен құқықтық және теориялық дәлелдердің негізінде, еңбек бостандығы қағидатының сақталуын қамтамасыз етуге тиесілі нормаларды қамтитын халықаралық құжаттардың құқық қолдану практикасы мен заң шығару органдары үшін міндетті болып табылады және кеңінен түсіндіруге жатпайды. Осыған байланысты, көлеңкелі жұмыс салдарынан бір тараптың (жұмыс берушінің) екінші тараптың (жұмыскердің) құқықтары мен заңды мүдделерін, бостандықтарын негізсіз нашарлатудың салдары қабылданған халықаралық міндеттемелерді бұзудың салдары болады.

Қорытынды

Еңбек бостандығы қағидаты еңбек қатынастарын дербес реттейтін еңбек құқығы нысандарының бірыңғай жүйесінің негізгі элементтері болып табылады.

ЕАЭО мүше мемлекеттерінің азаматтарына еңбек бостандығы қағидатының сақталуы мен құқық қолдану практикасында орындалуына әр елдің Конституциясымен кепілдіктер берілген. ЕАЭС жұмыс бабымен кірген азаматтардың бірнеше есе көп екеніне, дегенмен ЕАЭО сотында қарастырылған еңбек қатынастары және еңбек миграцисына қатысты қарастырлыған сот істері бойынша соттың оң қорытынды бергенін, бірақ ол істердің аздығына назар аударамыз. Сонымен қатар, еңбек бостандығының шектелуімен байланысты мәжбүрлі еңбекке тиым салу қажеттіліктері көлеңкелі жұмыспен қамтамасыз ету мақсатында орын алатыны және ол мәселелелердің әлі күнге дейін өткір мәселе екені сипатталып, ЕАЭО азаматтарының Одақтың Шартында көрсетілген кепілдіктерін қолдануға ұсыныс жасалады.

Мәжбүрлі еңбекке тиым салатын ХЕҰ конвенцияларын ЕАЭО мүше мемлекеттерде мойындалған. Еңбек құқығының нормаларын қамтитын халықаралық шарттар құқық қолдану және құқық шығармашылығымен айналысатын органдар үшін міндетті болып табылады және кеңінен түсіндіруге жатпайды. Осыған байланысты, еңбек бостандығы қағидатын бұзу арқылы еңбек қатынастарының тараптарының бірінің еңбек құқықтарын нашарлату негізсіз болып табылады. Мәжбүрлі еңбек ретінде, жеке тұлғадан қандай да бір жазалау қатерімен талап етілетін және ол үшін аталған адам өз қызметтерін ерікті түрде ұсынбаған кез-келген жұмысты немесе қызметті орындауы-деген тұжырым жасаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мазуренко С.В. Природа и классификация принципов российского трудового права // Российское правосудие №1. Москва. 2020. – С. 64-73.

2. Хасенов М.Х. Конституционное право на свободу труда и договор о неконкуренции в Казахстане: проблемы законодательства и судебной практики. Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің хабаршысы № 2 (46), 2020. – С. 143-148.

3. Ожегов С., Шведова Н.: Толковый словарь русского языка (80 000 слов и фразеологических выражений) (газетка) – Москва, 2013 . – 896 с.

[18] *Бриллиантова Н.А., Архипов В.В. Как соблюдаются в России международные нормы о запрете принудительного и обязательного труда// https:// URL:wiselawyer.ru/poleznoe/52699-soblyudayutsya-rossii-mezhdunarodnye-normy-zaprete-prinuditelnogo-obyazatelnogo (жүгінген күн: 04.08.2022 ж.).*

4. Надирова А.К. Трудовое право Республики Казахстан : курс лекций / А. К. Надирова. - Алматы: ИЦ ОФ Интерлигал, 2013. – 280 с.

5. Краснoярова Е.В. Свобода труда и ее ограничения в сфере применения наемного труда // Пролог №2, 2014. – С. 20-24.

6. Глухова Н.В. Запрещение принудительного труда //Правоведение. Москва, 2005. № 4. – С. 56 – 65

REFERENCE

1. Mazurenko S.V. Priroda i klassifikacija principov rossijskogo trudovogo prava // Rossijskoe pravosudie №1. Moskva. 2020. – S. 64-73.

2. Hasenov M.H. Konstitucionnoe pravo na svobodu truda i dogovor o nekonkurencii v Kazahstane: problemy zakonodatel'stva i sudebnoj praktiki. Қazaқ innovacijalyқ gumanitarlyқ-zaң universitetiniң habarshysy № 2 (46), 2020. – S. 143-148.

3. Ozhegov S., Shvedova N.: Tolkovyj slovar' russkogo jazyka (80 000 slov i frazeologicheskih vyrazhenij) (gazetka) – Moskva, 2013. – 896 s.

4. Nadirova A.K. Trudovoe pravo Respubliki Kazahstan : kurs lekcij / A. K. Nadirova. - Almaty: IC OF Interligal, 2013. – 280 s.

5. Krasnojarova E.V. Svoboda truda i ee ogranichenija v sfere primenenija naemnogo truda // Prolog №2, 2014. – S. 20-24.

6. Gluhova N.V. Zapreshhenie prinuditel'nogo truda //Pravovedenie. Moskva, 2005. № 4. – S. 56 – 65